

EVOCACIÓ D'UNA FESTA D'AGERMANAMENT

Homenatge als neo-trobadors catalans *

Antoni Ferrando

Senyores i senyors:

Enguany es compleix el cinc-cents aniversari de la darrera celebració coneguda dels Jocs Florals de Tolosa del Llenguadoc. Amb aquell acte s'acabava una vella tradició occitana que, al llarg de cent cinquanta anys, havia intentat fer reviscolar les glòries de la poesia trobadoresca tot congregant al voltant del Consistori de Tolosa una munió de poetes occitans i catalans enyoradissos de l'anomenada Gaia Ciència. Es tractava d'un tipus de poesia que els vents renovadors dels *stilnovisti* italians, Dante i Petrarca sobretot, feia cada vegada més anacrònic. El seu conreu, però, serví per a mantenir viu el record d'una esplendorosa literatura nacional, que aleshores trontollava amb la progressiva desintegració política i cultural d'Occitània. En efecte, l'any 1271, el comtat de Tolosa ja havia passat a la sobirania francesa, el 1349 hi passava el Delfinat, el 1453 la Gascunya i el 1481 la Provença. En aquestes circumstàncies, la llarga vida del Consistori de Tolosa difícilment podria explicar-se sense l'activa participació dels poetes catalans, que, en acudir-hi, posaren en evidència com d'estrets continuaven essent els lligams culturals entre els països occitans i catalans, a pesar de la forçada renúncia del casal de Barcelona a la política d'expansió ultrapirenaica. La concurrència dels poetes ca-

* Discurs pronunciat al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona el dia 20 de maig de 1984 amb motiu de la celebració dels Jocs Florals de la ciutat.

talans a les prestigioses justes poètiques de Tolosa obeïa sens dubte al desig de veure reconeguts públicament els seus versos, però, en participar-hi, es feien solidaris d'una cultura i d'un poble germans, que travessaven ben difícils moments.

Joan de Castellnou, un dels primers poetes catalans que concorregueren a les justes de Tolosa, incità en més d'una ocasió els nostres reis i grans senyors al conreu i protecció de la poesia trobadoresca. I una manera de protegir-la, a la Corona d'Aragó, fou mitjançant la convocatòria de certàmens poètics a l'estil tolosà. De fet, ens consta que Pere el Cerimoniós en convocà un a Lleida el 1338, concedint com a premis una rosa d'or i una rica tela daurada dita *diasprell*. I sospitem que fou l'infant Jaume d'Aragó, bisbe de València, el que en promogué un altre a València, cap als anys 1388-1392, en lloança de l'Eucaristia. Ara bé, s'hi tractava sempre d'iniciatives esporàdiques. Hom sentia, però, la necessitat d'instituir a Barcelona un consistori semblant al de Tolosa que convocàs anualment el corresponent certamen poètic. El ciutadà barceloní Lluís d'Averçó i el valencià Jaume March es feren ressò d'aqueixa necessitat i, el 1393, n'aconseguien del rei el decret de creació. Tanmateix no agradà al Consell de Barcelona el privilegi reial de constituir-los els mecenes de la festa, conscients com eren que amb tal iniciativa el monarca cercava d'augmentar, en detriment llur, la influència social de la Corona. Per això, en deixar de ser conseller municipal Lluís d'Averçó, la ciutat se'n desentengué, i calgué una nova iniciativa de la Corona, aquesta vegada procedent de Martí l'Humà, perquè s'hi restablís, bé que ara sota el mecenatge reial.

Amb l'entronització de la casa castellana dels Trastàmara en la persona de Ferran el d'Antequera (1412), la festa de la Gaia Ciència corria el perill de desaparèixer, però el nou monarca, desitjós de guanyar-se el cor dels barcelonins, decidí de reprendre-la, reunint anualment el Consistori creat pel seu antecessor. La continuïtat del certamen reial semblava assegurada. Tres anys més tard, però, moria el rei Ferran, i el seu successor, Alfons el Magnànim, amarat de cultura humanística i admirador d'Itàlia —on residí la major part del seu regnat—, abandonà definitivament aquesta celebració literària, tan allunyada dels seus gustos estètics, convençut com estava que ja no servia els interessos propagandístics de la Corona.

*Joan I, que el vuit de febrer del 1393 instituí a
Barcelona la festa de la Gaya Sciència*

La festa de la Gaia Ciència fracassà, doncs, com a institució reial, però, lluny de ser oblidada, arrelà profundament arreu de les terres catalanes, sobretot a Barcelona, València i Ciutat de Mallorca, ara per iniciativa de cavallers, eclesiàstics, metges, mercaders i notaris. És així com una institució originàriament elitista esdevé patrimoni cultural de pràcticament totes les classes socials, des de l'aristocràcia a la menestralia, que ara pot accedir-hi més fàcilment. Joan I i Martí l'Humà havien assolit pòstumament els seus propòsits. Cal dir tanmateix que el nou tipus de certamen a penes si té res a veure, si més no en continguts, amb les antigues justes trobadoresques, tot i que els seus participants continuaran autoqualificant-se *trobadors*. La guerra, la croada, el vassallatge, l'amor cortés, la mort per amor, és a dir, els ideals característics de la

societat feudal, són ara substituïts pels tòpics de moda —com és el de la ingratitude de la dama— i, majoritàriament, pels de caire religiós. Això no obstant, la temàtica no deixa de ser les demés vegades sinó un mer pretext per a versificar. Allò que realment importava era seguir escrupolosament els formalismes imposats pel *cartell* a fi d'obtenir la *joia* i guanyar així prestigi social. Un prestigi social, per cert, no gens menyspreable, ja que el nou tipus de justes, en principi d'abast local o parroquial, transcendia sovint aquest marc per a ultrapassar fins i tot l'àmbit estrictament nacional. És l'època daurada dels certàmens valencians —que coincideix amb la desaparició del Consistori de Tolosa—, el més famós dels quals originà l'antologia impresa titulada *Obres e trobes en llaors de la Verge Maria* (1474). A València acudiren rimaires catalans com Antoni Vallmanya, Joan de Sant Climent i Joan Llonc, mallorquins com Jaume d'Olesa, Arnau Descòs i Miquel Garcia, i castellans com Juan Tallante. A diferència dels certàmens valencians, invariablement religiosos, els de Barcelona alternen la temàtica piadosa i la profana. N'és un exemple il·lustratiu el que hi convocà el magnat valencià don Serafí de Centelles, comte d'Oliva, oferint un diamant a qui «més lloaria e millor la senyora Na Francina Rosa». Els certàmens mallorquins seguiran, en canvi, la tònica dels valencians.

La freqüència d'aquests contactes interregionals és sovint alludida en les apel·lacions presentades per alguns dels concursants no guanyadors contra la suposada parcialitat del jurat. Heus ací com manifestava la seua irritació el valencià Pere d'Anyó (1488):

«Semblant error, per cert, no cau
en Barcelona,
ans donen pris i corona
als qui sols fa
les cobles netes i dret va
per lo llibell.»

En termes similars s'expressava el mallorquí Gaspar Verí, però aquesta vegada adduint, el seu adversari, la solvència dels jurats valencians:

«Esper de València la judicatura
aquell que les obres se diu ha trameses,
i teniu fiança que seran paleses
les faltes ha fetes, puix açò procura.»

D'aquesta manera podem dir que, si bé havien desaparegut els Consistoris de Tolosa i Barcelona, la poesia neo-trobadoresca de certamen —no cal dir que molt evolucionada en concepció estètica i finalitats— havia estat assumida pel conjunt social i geogràfic de la nació catalana fins a esdevenir un capítol important de la nostra història literària del segle xv i principis del xvi.

És ben sabut que les noves condicions político-econòmiques sorgides arran de la constitució de la monarquia hispànica (1479) generaren un ràpid procés de desintegració nacional i de decadència de les nostres lletres. Malgrat el manteniment de les institucions forals fins als decrets de Nova Planta, catalans, valencians i baleàrics deixen de sentir-se, si més no en la consciència d'amplis sectors de la població, membres d'una mateixa comunitat nacional i lingüística i tendeixen a substituir el català pel castellà com a vehicle d'expressió literària. En aquestes circumstàncies, la vella i fecunda tradició dels certàmens semblava irremeiablement abocada a l'oblit més absolut. La realitat, però, fou tota una altra: els països castellans els adopten tot imitant-ne l'estructura i la temàtica, mentre que els països catalans en coneixen una nova etapa de proliferació al llarg del segle xvii, explicable en gran part pel populisme contrareformista del Barroc. Tot i la seua pregonia castellanització idiomàtica, ideològica, mètrica i estilística, els nostres certàmens siscentistes constituïren una de les poques activitats literàries on es conservà, encara que molt esvaït, el conreu del català, el record dels nostres poetes medievals —en especial d'Ausiàs March— i el sentiment de germanor entre catalans, valencians i baleàrics.

És cert que el conreu del català hi fou sempre, llavors, molt minoritari i que, sovint, sobretot a València, fou emprat com a llengua informal, per a fer riure, però no és menys cert que també posseïm testimonis, tant a Catalunya com a València, que en reivindiquen l'ús i la dignificació. L'octogenari Francesc Calça, que, per la seua edat, havia pogut observar la pèrdua progressiva del català com a llengua literària, se'n planyia així en un vers de la seua *Sentència* al certament barceloní de 1601, dedicat a sant Ramon de Penyafort:

«Los Catalans, ¿per què deixem la llengua?»

Disset anys més tard, Vicent de Moradell, secretari del

certamen immaculista promogut per la Universitat de Barcelona, criticarà asprament, però en castellà,

*«los que mendigando van
frases de ajena nación,
que Ausias March en catalán
mostró que elegantes son».*

En l'elegància de la llengua insistia també, per aquells anys, un altre i prolífic poeta de certamen, el valencià Jeroni Martínez de la Vega:

*«I que ab llengua valenciana
vostres llaors comence est dia,
la pròpia raó ho demana,
que és esta la llengua mia,
i en vós la llengua més plana.
Que si ab versos elegants
honrar-vos València vol,
entre versos castellans
per elegants qualsevol
tindrà als nostres valencians.»*

L'apassionament de Martínez de la Vega torna airada protesta en els versos del seu paísà Josep Rostrojo:

*«Si algun resavi dirà
per què en castellà escric,
dic io que de aquella llengua
sols me'n valc per a mentir.»*

Junt amb aquestes reivindicacions de l'ús dignificat de la llengua, més aviat esporàdiques, caldria destacar també el paper de vigilants del purisme idiomàtic que sovint s'atribuïren els autors dels vexaments i veredictes dels certàmens, en una època d'intensa transculturació i d'abassegadora penetració de castellanismes lèxics en el català. Així, el barceloní Francesc Fontanella advertia públicament a un poeta que

*«mançana, temprano, erisso,
i loriga diu després,
[són] vocables que Catalunya
ha jurat que no els coneix».*

Marc Antoni Ortí, aquesta vegada des de València, exigia al cartell de la justa immaculista de 1622 que els poetes concursants havien de presentar-hi les dècimes

«dispuestas en el natural y materno lenguaje, sin afectar la lemosina escuridad, sino la corriente lisura».

Una autèntica preocupació per la dignitat i modernització de la llengua, la de Marc Antoni Ortí, que contrasta notòriament amb les actituds majoritàries dels seus coetanis valencians. Si ja el 1532, l'autor de la *Sentència* del certamen immaculista valencià d'aquell any havia triat el castellà per als parlaments imaginaris de Déu, dels àngels i dels sants, incloent-hi sant Vicent Ferrer, tot reservant el català exclusivament per a Satanàs, ara, en ple segle XVII, els rimaires valencians recorreran amb tota naturalitat al seu dialecte vulgar quan s'hi demanaven temes jocosos, com quan en un certamen de 1665 hom convidava «en la peor poesia discurrir en qué árbol pecó Adán».

A mesura que la castellanització penetra en els nostres certàmens, no solament desapareixia el record de l'antiga Gaia Ciència, l'evocació d'Ausiàs March i el conreu del tradicional decasíllab català, sinó que també s'afluixaven els vincles de germanor entre els països catalans. S'afluixaven, sí, però no s'esborraven. Miquel Ribelles de Vilanova, autor del cartell del certamen valencià dedicat, el 1602, a sant Ramon de Penyafort, hi justificarà així l'homenatge que la ciutat de València tributava al dominicà barceloní:

*«El Senado de Valencia
a la nación catalana
quiere pagar una deuda,
justa, grande, honrosa, clara.
Barcelona un tiempo honró
de Ferrer las prendas altas,
y hoy Valencia es de Raimundo
gloria, loa, historia, palma.»*

Amb l'entronització de la dinastia borbònica a Espanya, s'hi introduïren també l'esperit elitista i afrancesat de la Il·lustració i, doncs, el menyspreu per una manifestació cultural populista com era la dels certàmens poètics del Barroc, el mèrit principal dels quals havia estat projectar-se sobre un públic relativament ampli, suscitar la participació de poetes dels més diversos indrets de la nostra geografia i, sobretot, mantenir viva, a vegades d'una manera digna, una tradició literària comuna. Caldrà esperar el Romanticisme perquè la llengua catalana torne

a emmotlar-se dins uns versos dignes, que podran ser reconeguts per tota la comunitat catalanòfona com a expressió superior d'una única llengua, ara preferentment denominada llemosina.

En efecte, un dels primers fruits del moviment romàntic a Catalunya fou precisament el restabliment de l'antic Consistori de Barcelona, l'any 1859. Ja en la primera convocatòria, hom demanava que les poesies concursants fossen «escrites en pur català» per tal «d'alentar a la joventut estudiosa a cultivar la literatura i llengua catalanes, per a evitar lo abandono d'una i altra i fer un bé a la literatura general». Hi havia, per tant, un clar propòsit de superació de la situació diglòssica existent. Amb la seua restauració, els ara anomenats Jocs Florals de Barcelona, a pesar de la mediocritat i intranscendència amb què generalment foren tractats els seus temes preferents —Fe, Pàtria i Amor—, contribuïren decisivament a la Renaixença literària, a la dignificació social de la llengua i a la recuperació de la consciència idiomàtica unitària entre els escriptors de tots els països catalans. En ser imitats per tot arreu de les terres catalanes i en ser assumits per totes les classes socials i pels successius moviments literaris, els jocs florals no sols esdevingueren un privilegiat símbol de la unitat de la llengua, sinó que es convertiren en una utilíssima plataforma d'afirmació lingüística, literària i nacional. Des de l'angle lingüístic, els jocs florals es pronunciaren sobre la necessitat d'una normativització unitària de la llengua, en propugnaren la normalització, en defensaren el caràcter d'idioma enfront de la concepció llavors vigent que la consideraven un conjunt de dialectes, contribuïren a aclarir la seua relació d'estret parentiu, i no filiació, respecte de l'occità i, en definitiva, representaren la seua acceptació social, si més no al Principiat, com a llengua de prestigi. Des de l'angle més aviat literari, afavoriren la continuïtat de la Renaixença, esdevingueren un instrument eficaç de llançament o promoció no només de poetes —pensem, per exemple, en el cas famós de Verdager, que hi veié premiat *L'Atlàntida* (1877)—, sinó, el que és més transcendental, de prosistes tan populars com Guimerà i Oller, i facilitaren els contactes i el procés de convergència literaris entre els diferents països catalans, especialment amb els escriptors de les Illes. La progressiva politització dels Jocs Florals de Barcelona en defensa del caràcter nacional de la

comunitat catalanòfona es posà en evidència quan, el 1902, en mostrar els assistents la seua disconformitat amb la presència obligada de la bandera espanyola, foren suspesos pel Capità General de Catalunya, o quan, el 1924, foren confinats en domicilis particulars per ordre de Primo de Rivera. Ara bé, a mesura que les lletres catalanes entren en vies de normalització (conreu de tots els gèneres, premsa, un públic lector, etc.) i les reivindicacions polítiques es tradueixen en la consecució d'unes parcelles de poder (la Mancomunitat), els jocs florals perden, si més no literàriament, bona part del seu sentit i fins i tot esdeven un llast lamentable per a la renovació de la nostra poesia. Més encara, des del punt de vista lingüístic, passaren de ser els peoners de la normativització a un dels majors obstacles en l'acceptació de la normativa de l'Institut d'Estudis Catalans. La designació de Pompeu Fabra, l'any 1934, per a presidir el jurat dels de Barcelona significà, per fi, el reconeixement de la seua obra de codificació gramatical.

Emblema dels Jocs Florals de Barcelona on podem llegir la temàtica —patria, fides, amor— que hi presidí durant el segle XIX i al País Valencià encara durant gran part del XX

El mateix any que es restauren els jocs florals a Barcelona, es produeix a València una iniciativa similar, en commemoració del quart centenari de la mort d'Ausiàs March: organitzat el certamen pel mallorquí Marià Aguiló,

que hi actuà de mantenidor, els dos premis en llengua catalana se'ls endugueren el català Víctor Balaguer i el valencià Teodor Llorente. La coincidència d'aquests tres grans patriarques de la nostra Renaixença a València hauria pogut ser l'inici d'una plena incorporació del País Valencià a aquest moviment, però l'experiència no s'hi repetí. La burgesia valenciana, i amb ella els seus capdavaners literaris, es decantà cada vegada més, a diferència de la de Barcelona, cap a un conservadorisme sucursalista, que implicava de fet el rebuig de qualsevol projecte seriós de normalització política i cultural del País Valencià.

Contra aquesta actitud nacionalment insolidària dels sectors benestants de la societat valenciana, que tanmateix mai no van negar, llavors, la unitat idiomàtica dels nostres països, reaccionà Constantí Llombart amb diverses iniciatives. Per al nostre propòsit ens interessa subratllar ací que és a ell que devem la fundació de *Lo Rat Penat*, un dels primers objectius de la qual fou precisament la convocatòria, l'any 1879, d'uns jocs florals a imitació dels de Barcelona. Però *Lo Rat Penat* caigué aviat en mans d'aquella burgesia políticament cada vegada més anticatalanista —per raons econòmiques, és clar—, i encara que als seus Jocs Florals foren mantenidors i membres dels jurats una bona nòmina de catalans i mallorquins (V. Balaguer, J. Bofill, J. M. de Sagarra, T. Forteza, L. Riber, A. M. Alcover, etc.) i que, fins fa poc, hi eren convidats solemnement i explícita els poetes de Catalunya i de les Illes, cal reconèixer que el bilingüisme i la visió folkloritzant de la llengua que els ha caracteritzats tradicionalment, ha constituït un seriós entrebanc per a la nostra recuperació lingüística i literària.

Ben entrat el segle xx són encara moltes les ciutats i viles dels països catalans, i també dels occitans, que continuen organitzant, amb major o menor regularitat, jocs florals a l'estil dels de Barcelona. Es repeteix així el mateix fenomen de proliferació de certàmens poètics que al segle xv, només que ara els mecenes en solen ser les corporacions municipals. Al Principat destaquen els Jocs Florals de Lleida, que s'hi celebren, no sense interrupcions, des del 1895, any en què el grup de lleidatans que publicava el setmanari «Lo Garbell», constituïts en l'*Associació Catalanista de Lleida*, els convoquen per primera vegada. Reorganitzats uns anys després i prestigiats per la presència de Verdeguer, Guimerà i Fabra, entre d'altres

prohoms de la nostra cultura, feren possible, per exemple, que Manuel Gaià escrivís els seus quadres de costums o que Magí Morera fos recuperat per a la literatura catalana. A Perpinyà, i amb caràcter bilingüe, es convoquen anualment els Jocs Florals de la Ginesta d'Or des del 1924, en què, amb tal propòsit, s'hi creà la *Companyia literària de la Ginesta d'Or*, justament coincidint amb el sisé centenari de la fundació de la *Sobregaia Companhia dels Set Trobadors* de Tolosa. A Palma i a d'altres ciutats i viles baleàriques se'n convoquen, amb caràcter esporàdic, des de començaments de segle, adés organitzats pels ajuntaments, adés per associacions culturals, com *Nostra Parla*, i religioses. La forta atracció dels Jocs Florals de Barcelona explica en bona part l'escassa solidesa institucional dels certàmens baleàrics. Nogensmenys, prohibits els de Barcelona arran de la guerra civil de 1936-1939, es reprén amb una notable vigoria, a partir de 1946, la tradició dels certàmens locals baleàrics i, bé que inicialment bilingües i de temàtica exclusivament religiosa, hi esdevenen un important factor de recuperació del conreu literari del català.

Amb totes aquestes iniciatives s'ha imitat, és clar, Barcelona, però per damunt de tot hom ha donat continuïtat a un llegat cultural comú a tota la nostra geografia nacional. Ara bé, correspon als Jocs Florals de Barcelona l'honor d'haver estat la institució catalana que, en atraure i promocionar poetes com Verdaguer, Maragall, Alcover, Costa i Llobera i tants d'altres, ha sabut segurament projectar-se millor sobre tots els altres països catalans, i els correspon sobretot el privilegi d'haver estat un dels millors instruments per fer respectable el fet cultural català davant les altres llengües i països del món. Aqueixa decidida voluntat de projectar-se sobre tot l'àmbit català quedà ben palesa quan, en celebrar-se a l'exili (1941-1977), prengueren el nom de Jocs Florals de la Llengua Catalana, denominació que, per cert, ja havia estat proposada per Josep Tarongí el 1872. En utilitzar aquesta denominació, els organitzadors de la festa no feren sinó reflectir en la lletra allò que en els fets i en l'esperit sempre hi havia estat present: la participació i representació ininterrompudes de lletraferits de tot el nostre domini lingüístic. D'altra banda, el fet de tenir-hi com a invitats representants tan destacats de les nostres cultures veïnes, com Mistral, Menéndez Pelayo o Peire Vilar, no pot ser inter-

pretat sinó com un decidit propòsit de prestigiar internacionalment la nostra llengua. I, ara, un detall que, pel seu simbolisme d'homenatge i germanor, no voldria deixar d'evocar ací: quan el 1924 Primo de Rivera prohibí la celebració pública dels Jocs Florals de Barcelona, fou la ciutat occitana de Tolosa la que acolli, si se'm permet dir maternalment, el nostre Consistori. La història pega voltes!

Hom ha retret sovint a la poesia jocfloralesca la seua mediocritat. És un retret vàlid, però només en termes generals. A més, en fer-lo, es parteix quasi sempre d'una manera d'entendre la poesia ben diferent a la d'altres èpoques i d'altres concepcions estètiques. No és ara, però, el moment per a endinsar-nos en aquest tema. Al capdavall, importa ben poc per a l'objectiu que ens havíem traçat: manifestar la nostra gratitud i retre el nostre petit homenatge als protagonistes dels nostres certàmens o jocs florals, perquè, com hem vist succintament, al llarg de més de sis segles, i tant cara a l'interior com a l'exterior, han proclamat sempre la unitat i singularitat de la nostra llengua i literatura, i perquè s'han erigit, sobretot en els anys més difícils per al nostre poble —em referesc, naturalment, a la llarga nit del franquisme—, en una de les plataformes més efectives i prestigioses de defensa dels nostres drets nacionals. He dit.

Moltes gràcies.